

ดัชนีย์ ทองแกมแก้ว*

ทัศนียา คัญทะชา**

*ครูโรงเรียนวิริยະธีรวิทยา

**อาจารย์ประจำสาขาศิลปะการแสดงคณะพาณิชยศาสตร์และการจัดการ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตตรัง

तरीลีลिंग :

ระบำเกียนระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้

ผลงานสร้างสรรค์จากจินตนาการของศิลปินพื้นบ้าน : เชิง อาบู

การแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ อย่างเช่น รวงเง็งที่เป็น รวงเง็งสมัยใหม่ นั้นเริ่มมีการสร้างสรรค์ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. 2494 โดยท่านขุนจรรูวิเศษศึกษากร ได้สร้างสรรค์ทำเด่น รวงเง็งขึ้นใหม่จำนวน 10 เพลง คือ เพลงลาชูดูวอ (เพลงที่สอง) เพลงลานัง (น้ำตาที่ไหลด้วยความปลื้มปิติ) เพลงบุโจ๊ะปั้ง (ยอดตอง) เพลงจินตาซาฮัง (สำนึกในรักอันคู่ดีมี) เพลงมะอินังชวา (แม่นมหรือพี่เลี้ยงชาวชวา) เพลงมะอินังลามา (แม่นมหรือพี่เลี้ยง) บุษงารำไป (เครื่องหอมที่ทำจากดอกไม้) โดนนังซาฮัง (ท่วงทำนองแห่งความรัก) และมาสแมเราะห์ (ทองเนื้อแก้ว) ทั้งนี้เพราะการแสดง รวงเง็งแบบดั้งเดิมเริ่มจะสูญหายจากปัตตานี และลักษณะการแสดงยากต่อการสืบทอด เพราะการแสดง รวงเง็งแบบดั้งเดิมมีทั้งการขับเพลง (ร้องเพลง) การรำ เนื้อร้องของเพลงใช้ภาษามลายู และการร้องก็มี 2 ประเภท คือ การขับเพลงโต้ตอบกันระหว่างหนุ่ม-สาว และเป็น การขับแต่งคำร้องขึ้นใหม่ในขณะนั้น ซึ่งผู้ขับเพลงจะต้องมีปฏิภาณไหวพริบ ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ปันตุน” ส่วนประเภทที่สองเป็นการขับเพลงที่แต่งคำร้องไว้แล้ว ปัจจุบันการแสดง รวงเง็งแบบดั้งเดิมยังคงมีแสดงบริเวณพื้นที่จังหวัดกระบี่ และจังหวัดภูเก็ต โดยนิยมเรียกว่า รวงเง็งชาวเล

พ.ศ.2505 ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์
ข้าราชการครูวิทยาลัยครูสงขลา ได้สร้างสรรค์
ระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ขึ้นใหม่จำนวน
1 ชุด คือ ระบำรำเทียน เพื่อฝึกนักศึกษาหญิง
จำนวน 100 คน แสดงในบริเวณสนามหญ้า ณ
วิทยาลัยครูสงขลา โดยนำทำนองของเพลงพื้น
บ้านรองเง็งมาแต่งคำร้องเป็นเนื้อภาษาไทยดัง
ตัวอย่างคำร้อง “หนึ่งสุรางค์นางในเหล่าชาว
นาคร ร่วงอรรชรนงน้อยบังอร ฟ้อนกายรำยรำ”
ปัจจุบันไม่สามารถสืบค้นได้ว่าทำนองเพลงที่นำ
มาใช้ประกอบการแสดงในครั้งนั้นเป็นทำนอง
เพลงอะไรของเพลงรองเง็ง

พ.ศ.2520 นายสุนทร ปิยวสันต์ และนาง
สุดา (ไม่ทราบนามสกุล) ศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง
จากจังหวัดปัตตานี ได้สร้างสรรค์การแสดง
ระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ชุดตารีกีปัส
ซึ่งเป็นการรำเกี่ยวพาราสิระหว่างคู่ชาย-หญิง
โดยใช้พัดเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงนิยม
แสดงกันในคณะรองเง็งต่อมานางพิมพ์รัตน์
สุกumarพันธ์ ได้นำการแสดงชุดนี้มาปรับปรุง
ทำรำเพื่อแสดงในพิธีเปิดกีฬาแห่งชาติครั้งที่ 16
ในปีเดียวกันจึงทำให้การแสดงระบำพื้นบ้านไทย
มุสลิมมีชื่อเสียง ส่งผลให้ศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง
ท่านอื่นๆ ในจังหวัดปัตตานีเริ่มสร้างสรรค์การ
แสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมกันมากขึ้น

ปัจจัยที่ส่งผลให้ศิลปินพื้นบ้านรองเง็งใน
จังหวัดปัตตานี พัฒนาและสร้างสรรค์การแสดง
ประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมมีทั้งหมด 3
ประการ คือ ศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง ต้องการหลีกเลี่ยงความจำเจจากการเต้นรองเง็ง ซึ่งท่านขุน
จารุวิเศษศึกษากรประดิษฐ์ทำเดินไว้ตั้งแต่ พ.ศ.
2494 เพียง 10 เพลงเท่านั้น คือเพลงลาชฎิวอ

(เพลงที่สอง) เพลงลานัง (น้ำตาที่ไหลด้วยความ
ปลื้มปิติ) เพลงบุโจ๊ะปั้ง (ยอดตอง) เพลงจินตา
ชายัง (สำนึกในรักอันดูดี) เพลงมะอีนังชวา
(แม่นมหรือพี่เลี้ยงชาวชวา) เพลงมะอีนังลามา
(แม่นมหรือพี่เลี้ยง) บุหงารำไป (เครื่องหอมที่
ทำจากดอกไม้) โคนนังชายัง (ท่วงทำนองแห่ง
ความรัก) และมาสมแมเราะห์ (ทองเนื้อเก้า)

ประการที่สองเพลงพื้นบ้านรองเง็งยังมีอีก
เป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้มีการประดิษฐ์ทำเดิน
เช่น เพลงจังโง (ความสนุกสนาน) เพลงปูลา
กำเปา (เกาะเรือสำเภา) เพลงเลงกังกง (ผักนึ่ง
โอนเอน) เพลงกายเฮงสบา (ผ้าสไบ) เพลงซิติ
ปายง (สาวงามठीอร่ม) เพลงสล่าป็นเล่า (ชาว
ประมง) เพลงอูดังซามาอูดัง (กุ่มกับกุ่ม) เพลง
ซีระป็นัง (หมากพลู) ฯลฯ

ประการที่สาม พื้นที่บริเวณสามจังหวัด
ชายแดนใต้ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ประชากร
ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน ใช้
ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีคล้ายคลึงกัน
ประชากรส่วนใหญ่มีเครือญาติอยู่ที่ประเทศ
มาเลเซีย เมื่อมีเทศกาลวันสำคัญทางศาสนาจะ
ไปมาหาสู่กัน บางครั้งมีคณะบังสะวันจากประเทศ
มาเลเซียมาทำการแสดงในสามจังหวัด จึงส่งผล
ให้การแสดงพื้นบ้าน และเพลงพื้นบ้านของ
ประเทศมาเลเซีย หลังไหลเข้ามาในพื้นที่สาม
จังหวัดชายแดนใต้โดยอัตโนมัติ

ตารีเดียน เป็นระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมอีก
ชุดหนึ่ง ที่อาจารย์พิมพ์รัตน์ สุกumarพันธ์ ครู
โรงเรียนโพธิ์คีรีราชและศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง
เป็นผู้สร้างสรรค์ โดยนำทำรำเทียนในพิธีกรรม
การรักษาโรคของชาวกะลันตัน ประเทศมาเลเซีย
มาผสมผสานกับทำรำพื้นบ้านรองเง็งปัจจุบัน

ตารีเตียนได้สูญหายไป เนื่องจากขาดผู้สืบทอดจากการเก็บข้อมูลเบื้องต้น อาจารย์พิมพ์รัตน์ สุกumarพันธุ์ได้ถ่ายทอดทำรำ ตารีเตียนให้กับ บุตรี คือ อาจารย์นงพร สุกumarพันธุ์ แต่ทำรำ ที่หลงเหลือมีเพียง 4 ท่า คือ ท่าโซ้วเทียน ท่าไหว้ ท่ารำมือเปล่า และท่านอน เมื่อ พ.ศ.2549 อาจารย์นงพร สุกumarพันธุ์ ได้ถ่ายทอดทำรำ ทั้ง 4 ท่าให้กับอาจารย์ทัศนียา คัญทะชา อาจารย์ พิเศษสาขาศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยทักษิณ ผู้สร้างสรรค้ได้รับการถ่ายทอดศิลปะ การแสดงพื้นบ้านรองเง็ง ระบุว่าพื้นบ้านไทย มุสลิม ร่วมแสดงรองเง็งกับคณะอัสลีมาลาเป็น ระยะเวลา 2 ปี ได้คลุกคลีกับนักดนตรีพื้นบ้าน รองเง็งที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเพลงพื้น บ้านรองเง็งโดยตรง จนเกิดความชอบในศิลปะ การแสดงพื้นบ้านแขนงนี้เป็นพิเศษ จึงเป็นแรง บันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะนิพนธ์ ชุดตารีลีเล็ง ตามคำแนะนำของศิลปินพื้นบ้าน รองเง็ง นายเซ็ง อาบู เพื่อนำทำรำที่อยู่ใน พิธีกรรมการรักษาโรคของชาวมลายูโบราณมา สร้างสรรค้เป็นการแสดงประเภทระบำพื้นบ้าน ไทยมุสลิม พร้อมทั้งนำทำรำตารีเตียนที่หลง เหลืออยู่จำนวน 4 ท่า มาผสมผสานกับทำรำที่ ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เพื่อสืบสานมรดกทางด้านการ แสดงพื้นบ้านที่ศิลปินรุ่นเก่าได้รังสรรค์เอาไว้ เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับนักสร้างสรรค์รุ่นต่อไป

แนวคิดทฤษฎีในการสร้างสรรค้ศิลปะ: การแสดง

การสร้างสรรค้ผลงานศิลปะนิพนธ์ชุดตารี ลีเล็งในครั้งนี้ เป็นการสร้างสรรค้โดยการเก็บ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ศิลปินพื้นบ้าน

รองเง็งจังหวัดปัตตานี แล้วนำข้อมูลทั้งหมดที่ ได้มาวิเคราะห์ประเด็นแล้วนำมาสู่กระบวนการ ออกแบบผลงานทางด้านศิลปะการแสดง ดังนั้น จึงใช้ทฤษฎีทางด้านการออกแบบนาฏศิลป์เข้า มาเกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ทฤษฎีทัศนศิลป์ องค์ประกอบต่าง ๆ และวิธีการนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาบรรจุไว้ ในภาพทำให้เกิดความงาม และมีความหมาย นาฏศิลป์ต้องอาศัยหลักทัศนศิลป์เป็นส่วน หนึ่งในการแสดงออก เช่น ท่ารำ การแปลแถว การตั้งซุ้ม รูปแบบ สีล้นของเครื่องแต่งกาย และแสง สี

2. ทฤษฎีแห่งการเคลื่อนไหว (Kinatology) คือหลักการที่มนุษย์ใช้ร่างกายเคลื่อนไหวให้เกิด อิริยาบถต่าง ๆ โดยมีหัวข้อสำคัญของทฤษฎี แห่งการเคลื่อนไหวที่ใช้เป็นพื้นฐานในนาฏย ประดิษฐ์ คือ

2.1 การใช้พลัง (Energy) มนุษย์ต้องใช้ พลังในการเคลื่อนไหวร่างกายด้านแรงโน้มถ่วง ของโลก ซึ่งการใช้พลังเพื่อการแสดงนาฏศิลป์ มี 3 ประเภท ได้แก่ ความแรงของพลัง การเน้น พลัง และลักษณะของการใช้พลัง

2.2 การใช้ที่ว่าง (Space) การเคลื่อนไหว ใดๆ ต้องอาศัยที่ว่างเป็นปริมาตรคือมีทั้งความ กว้าง ความยาว และความสูง ที่ว่างมีความ สำคัญในการกำหนดตำแหน่ง ขนาด ทิศทาง ของการเคลื่อนไหว

ตารีลีเล็ง : วัตถุประสงค์ต้นศิลปะการแสดง พื้นบ้าน

การศึกษาเรื่อง “ตารีลีเล็ง : ระบำรำเทียน พื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ผลงานสร้างสรรค์จาก

จินตนาการศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง : เซ็ง อามู
มีผลการศึกษาดังนี้

1. ระบุว่าพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้

ระบุว่าพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ เป็น
นวัตกรรมทางด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านไทย
มุสลิมภาคใต้ ซึ่งเกิดจากศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง
ในจังหวัดปัตตานีนำการแสดงรองเง็ง ซึ่ละ
มาพัฒนาสร้างสรรค์ให้เป็นการแสดงที่มีรูป
แบบใหม่ ลักษณะการแสดงแบ่งออกเป็น 2 รูป
แบบ คือเป็นการแสดงเกี่ยวพาราสีกันระหว่าง
หนุ่ม-สาว นิยมแสดงเป็นคู่ชาย-หญิง จำนวน
3-5 คู่ และเป็นการแสดงที่อวดลีลาท่ารำโดยใช้
อุปกรณ์ประกอบการแสดง นิยมใช้ผู้หญิงแสดง
ล้วน จำนวน 6-8 คน ใช้เพลงพื้นบ้านรองเง็ง
ประกอบการแสดง และแต่งกายด้วย ชุดพื้น
บ้านไทยมุสลิม

พ.ศ.2494 ขุนจารุวิเศษศึกษากร ประดิษฐ์
ทำเต็นประกอบเพลงรองเง็ง 10 เพลง คือ ลาฆู
คูวอ ลานัง บูโจะปิซัง จินตาซาฮัง มะอินังลามมา
มะอินังชวา อะเนาะดีดี บูหารำไป โดนนัง
ซาฮัง และมาสมแะเราะห์ จากแนวคิดการเต็น
รองเง็งแบบดั้งเดิมยากมีทั้งการขับเพลงได้ตอบ
กัน เนื้อเพลงที่ขับร้องใช้ภาษามลายูจึงประดิษฐ์
ทำเต็นรองเง็งขึ้นใหม่ให้มีแบบแผนมากขึ้น
ปัจจุบันทำเต็นที่ประดิษฐ์ไว้ 10 เพลง เหลือเพียง
8 เพลงเท่านั้น สูญหาย 2 เพลง คือเพลงโดน
นังซาฮังและเพลงมาสมแะเราะห์

พ.ศ.2505 ศาสตราจารย์สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์
แห่งวิทยาลัยครูสงขลา ได้ฝึกนักศึกษาหญิง
จำนวน 100 คน แสดงระบำเทียนหรือฟ่อนเทียน
ทำนองเพลงไทยมุสลิมภาคใต้ แสดงในสนาม

หญ้า ณ วิทยาลัยครูสงขลา ยามราตรี ดังคำร้อง
เริ่มต้นว่า “หนึ่งสุรางค์นางในเหล่าชาวนาคร
ร่างอรชรเน่งน้อยบังอร ฟ่อนกายร่ำรำ”

พ.ศ.2520 โดยอาจารย์สุนทร ปิยวสันต์
และอาจารย์สุดา (ไม่ทราบนามสกุล) ซึ่งทั้งสอง
ท่านเป็นศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง สร้างสรรค์ระบำ
พื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ชุดตารีกีปัส คำว่าตารี
เป็นภาษามลายู แปลเป็นภาษาไทยหมายถึง
ระบำ ส่วนคำว่า กีปัส แปลเป็นภาษาไทยหมาย
ถึง พัด ลักษณะการแสดงเป็นระบำที่อวดลีลา
การใช้พัดร่ำรำ พัดที่นำมาใช้เป็นอุปกรณ์
ประกอบการแสดงคือ พัดขนนก มีสีสันสดใส
ซึ่งสอดคล้องกับเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงชุด
นี้คือ เพลงอินังจินา ซึ่งคำว่าอินัง หมายถึงพี
เลี้ยง หรือนางสนม และเป็นชื่อเรียกจังหวัดของ
เพลงรองเง็งที่มีลักษณะความเร็วปานกลาง
ส่วนคำว่าจินา หมายถึงชาวจีน ซึ่งการแสดงชุด
ตารีกีปัส ได้สะท้อนให้เห็นว่านอกจาก
วัฒนธรรมยุโรป อาทิที่ปรากฏในศิลปะการ
แสดงพื้นบ้านภาคใต้ ยังคงมีจีนเข้ามาผสม
ผสานในการแสดงพื้นบ้านไทยมุสลิมด้วย

การแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิม
ภาคใต้ ได้เผยแพร่สู่สาธารณชนและกลุ่มศิลปิน
พื้นบ้านรองเง็งในจังหวัดปัตตานีอย่างรวดเร็ว
มีศิลปินพื้นบ้านหลายท่านได้สร้างสรรค์การ
แสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมขึ้นใหม่
อาทิเช่น

1. นางพิมพ์รัตน์ กุสุมาพันธ์ ศิลปินพื้น
บ้านรองเง็งและข้าราชการบำนาญ เจ้าของผล
งานสร้างสรรค์การแสดงชุดตารีเตียน (ระบำ
เทียน) ระบำต่อนก ระบำแทมบูริน และท่าน
ยังได้ปรับปรุงการแสดงชุด ตารีกีปัส (ระบำพัด)

ให้เหมาะสมกับนักแสดงระดับมัธยมศึกษา แสดงโดยได้รับการอนุญาตจาก อาจารย์สุนทร ปิยวัฒน์ ซึ่งเป็นครูผู้ถ่ายทอดทำรำตารีกีปัสให้

2. นางสาวนพมาศ พรมนุชาธิป ศิลปิน พื้นบ้านรองเง็งและข้าราชการบำนาญ เจ้าของผลงานสร้างสรรค์การแสดงชุด ระบำแกแฉะอูแด (ระบำกุ่มเต็น) ระบำอะเนาะดีดี (ระบำสุดที่รัก) ตารีบาแด (ระบำกระดิ่ง) ระบำปตรีกีปัส (ผู้หญิงรำพัด) ระบำปุมง (ระบำกะลา) และระบำ ปาลัสกีปัส (ระบำพัดใบพัด) ฯลฯ

3. นางสุชาดา วัฒนเจริญ ศิลปินพื้นบ้าน รองเง็งและข้าราชการบำนาญ เจ้าของผลงาน สร้างสรรค์ การแสดงชุด ระบำเรือกอและ ฯลฯ

4. นายเชาว์ จันทรจิตร ศิลปินพื้นบ้าน รองเง็งและข้าราชการครูโรงเรียนอนุบาลปัตตานี เจ้าของผลงานสร้างสรรค์การแสดงชุด ระบำอะเนาะดีดี (ระบำสุดที่รัก) ตารีบุหงาดูอาร์ (ดอกไม้ อวยพร) ตารีวาบูนแล (ระบำว่าว) ตารีปุมง (ระบำ กะลา) ระบำอีแกกกีเะ (ระบำปลา) ระบำนาฏ ลีลาลังกาสุกะ ฯลฯ

5. คณะกรรมการสมาคมอิสลามจังหวัด นราธิวาสได้ฟื้นฟูส่งเสริมชมเป็ง ซึ่งเป็นนาฏศิลป์ ของชาวไทยมุสลิมภาคใต้มีลีลาการเต้น คล้ายคลึงกับรองเง็ง เพื่อแสดงถวาย พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทอด พระเนตร เมื่อเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระตำหนักทักษิณเณร์ เนื่องจากชมเป็งเป็น นาฏศิลป์ไทยมุสลิมภาคใต้ ที่มีลีลางดงามจึงได้ ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายจนปัจจุบันนี้

2. การแพร่กระจายการแสดงระบำพื้น บ้านไทยมุสลิมภาคใต้สู่สถานศึกษา

ประมาณ พ.ศ.2521 การแสดงระบำพื้น บ้านไทยมุสลิมภาคใต้ แพร่กระจายสู่สถานการ ศึกษาระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาใน จังหวัดปัตตานี เนื่องจากศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง ส่วนใหญ่รับราชการครู จึงสร้างสรรค์การแสดง

ตารีกีปัส

ที่มา : เสาวณีย์ บางโรย

ระบำแกแฉะอูแด

ที่มา : ทศนียา คัญทะชา

ประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมขึ้นสำหรับงานแสดงของโรงเรียน เช่น โรงเรียนเมืองปัตตานี โรงเรียนอนุบาลปัตตานี โรงเรียนวัดสุวรรณการ โรงเรียนโพธิ์คีรีราช โรงเรียนเดชะปัตตนยานุกูล โรงเรียนเบญจมราชูทิศปัตตานี โรงเรียนยาบี บรรณวิทย์ ฯลฯ โรงเรียนเหล่านี้ได้จัดทำเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อสอนการแสดงพื้นบ้านท้องถิ่น ทั้งร้องเงี้ยวและระบำพื้นบ้านไทยมุสลิม

ประมาณ พ.ศ.2525 การแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ได้แพร่กระจายสู่สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากข้าราชการครูในจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นศิลปินพื้นบ้านด้วยได้ศึกษาต่อระดับปริญญาตรี ณ วิทยาลัยครูสงขลา หลักสูตรนาฏศิลป์ไทยในขณะนั้น นักศึกษาแต่ละรุ่นต้องสร้างสรรค์ผลงานทางด้านการแสดง 1 ชุด และใน พ.ศ.2525 ได้มีการสร้างสรรค์ผลงานชุด ระบำทักษิณนารี เป็นการแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ ต่อมามหาวิทยาลัยที่เปิดหลักสูตรนาฏศิลป์ไทยนาฏศิลป์และการละคร หลักสูตรศิลปะการแสดง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช โดยจัดผู้ทำหลักสูตรได้กำหนดให้นักศึกษาที่เรียนหลักสูตรเหล่านี้ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะการแสดงในแขนงต่างๆ เช่น การแสดงในราชสำนัก การแสดงพื้นบ้าน 4 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ การละคร นาฏศิลป์ตะวันออก และนาฏศิลป์ตะวันตก ซึ่งนิสิต นักศึกษาต้องนำองค์ความรู้

ตลอดหลักสูตรมาบูรณาการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านการแสดง 1 ชุด และได้เปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษาสามารถสร้างสรรค์ผลงานด้านการแสดงตามความถนัด และความชอบส่วนบุคคล จึงมีผลงานสร้างสรรค์ประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมเพิ่มขึ้น สถานศึกษาหลายแห่งได้นำผลงานการสร้างสรรค์ของนิสิตนักศึกษาออกเผยแพร่สู่สาธารณชนจนสามารถทำชื่อเสียงให้กับสถานศึกษา เช่น

1. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้แก่ ระบำทักษิณนารี ระบำนกเขาเล็ก ตารีปทุม ระบำร้อนทองระบำสังข์ศรีสงขลา ฯลฯ

2. วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง ได้แก่ ระบำบุหงารำไป ระบำกีปสรหณะ ระบำเขายังเกอร์ชิง ระบำมาลาคัส โยเกิดแทมบูริน ฯลฯ

3. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้แก่ ระบำกริช ตารีบุหงามัด ตารีวาบูนแล กริช ฯลฯ

4. มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้แก่ ระบำมัสรีแทมบูริน ระบำมาสมมเราะห์ ระบำโดนังชายังระบำบุหงาซีเราะ ตารีลีเล็ง ฯลฯ

3. ชีวิตประวัติศิลปินพื้นบ้านร้องเงี้ยวผู้มีบทบาทในการสร้างสรรค์การแสดงชุด ตารีลีเล็ง : ระบำเทียน

นายเซ็ง อาบู ศิลปินพื้นบ้านดนตรีร้องเงี้ยวจาก อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ท่านเป็นศิลปินที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านเพลงร้องเงี้ยวสามารถจำบทเพลงร้องเงี้ยวเก่าๆ ประมาณ 200 เพลง และบรรเลงดนตรีร้องเงี้ยว ตำแหน่งแมนโดลิน มาเป็นระยะเวลา 41 ปี เมื่อ พ.ศ.2514-พ.ศ. 2545 ท่านเป็นศิลปินดนตรีพื้นบ้านร้องเงี้ยวคณะอีรามอัสลี ซึ่งควบคุมโดย นายชาเดร์

แวงเต็ง ศิลปินแห่งชาติปี พ.ศ.2536 เป็นระยะเวลา 31 ปี ที่ร่วมบรรเลงดนตรีพื้นบ้านรองเง็ง อยู่ในขณะนี้ ต่อมาท่านได้เป็นที่ปรึกษา และครูผู้ถ่ายทอดเพลงรองเง็งให้กับศิลปินรุ่นใหม่ คณะเปอร์มูดาอัสลี ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีใจรักทางด้านดนตรีพื้นบ้านรองเง็ง ศิลปินกลุ่มนี้ได้เข้าร่วมโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการดนตรีพื้นบ้านรองเง็ง ภายใต้การสนับสนุนของ ศอ.บต. และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อ พ.ศ.2545 โดยมีนายชาเดร์ แวงเต็ง ศิลปินแห่งชาติ และนายเซ็ง อาบู่ เป็นวิทยากรถ่ายทอดจนสามารถรวมกลุ่มตั้งเป็นคณะรองเง็งรุ่นใหม่ โดยมีรายชื่อนักดนตรีในคณะดังนี้

1. นายอภิชาติ คัญทะชา
ตำแหน่ง ไวโอลิน
2. นายสุวิทย์ แวงเต็ง
ตำแหน่ง ไวโอลิน
3. นายพรภิรมณ์ แสนรักษ์
ตำแหน่ง แมนโดลิน
4. นายสารสิทธิ์ นิลชัยศรี
ตำแหน่ง แอคคอร์ดเดียน
5. นายสมบัติ สุรคำแหง
ตำแหน่ง ฟลูต
6. นายมุฮัมมัดตามาน อีซอ
ตำแหน่ง รำมะนาใหญ่
7. นายวชิรพันธ์ ภูพงษ์
ตำแหน่ง ฆ้อง มาราคัส แทมบูริน

ศิลปินพื้นบ้านรองเง็งคณะเปอร์มูดาอัสลี รวมกลุ่มกันได้ระยะหนึ่งก็ต้องแยกย้ายกัน เนื่องจากศิลปินพื้นบ้านบางคนต้องไปทำงาน

ต่างจังหวัด ต่อมา พ.ศ.2546 ได้รวมกลุ่มใหม่อีกครั้ง โดยนายเซ็ง อาบู่ เป็นครูผู้ถ่ายทอดเพลงและตั้งชื่อคณะใหม่ว่า “คณะบุหลันตานี” ศิลปินในคณะส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี และยังคงทำหน้าที่อนุรักษ์ เผยแพร่ และสืบสาน ทั้งดนตรีและการแสดงพื้นบ้านรองเง็งมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนายเซ็ง เป็นผู้ที่มิบทบาทในด้านกรบรรเลงและถ่ายทอดดนตรีพื้นบ้านรองเง็งแล้ว ท่านยังเป็นศิลปินที่นำประสบการณ์ทางด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านรองเง็งมาให้ข้อมูลกับนิสิต นักศึกษา ทั้งระดับปริญญาตรี และปริญญาโท ในสถานศึกษาหลายแห่ง ทั้งยังเป็นศิลปินท่านหนึ่งที่ร่วมกับนายชาเดร์ แวงเต็ง ศิลปินแห่งชาติ ออกแบบ เรียบเรียง และบรรเลงเพลงพื้นบ้านรองเง็งประกอบการแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมให้แก่ นิสิต นักศึกษา สถาบันการศึกษาในภาคใต้ รวมถึงครู อาจารย์ ที่ทำผลงานทางวิชาการอีกด้วย

ตาริลีเล็ง : ระบำรำเทียน เป็นระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้อีกชุดหนึ่ง ที่นายเซ็ง อาบู่ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมรักษาโรคของชาวมลายูโบราณเพื่อให้ อาจารย์ทัศนียา คัญทะชา อาจารย์พิเศษสาขาศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยทักษิณ และศิลปินพื้นบ้านรองเง็งคณะอัสลีมาลา สร้างสรรค์เป็นการแสดงชุดใหม่ ท่านได้เล่าประสบการณ์วัยเด็กที่เคยไปดูการรักษาโรคของชาวมลายู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ลักษณะการประกอบพิธีมีหมอผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้หญิง 1 คน บริเวณพิธีมีการก่อกองไฟ นำผู้ป่วยนอนหงาย แล้วหมอผู้ประกอบพิธีจะบริกรรมคาถา ซึ่งคาถาที่ใช้ใน

การประกอบพิธีกรรมสูญหาย เนื่องจากไม่มีผู้ใดจดบันทึกไว้หลังจากหอบผู้ประกอบพิธีกรรมบริกรรมคาถาเสร็จแล้ว จะมีนางรำเป็นผู้หญิงล้วน 8 คน ในมือทั้งสองข้างถือถ้วยเทียนที่ทำจากดินเผา ออกมาร่ายรำเป็นเดินรำเป็นขบวนบนถ่านไฟร้อน ๆ โดยไม่มีความเจ็บปวดและรอยไหม้บริเวณฝ่าเท้า และท่านก็ถ่ายทอดเพลงในความทรงจำให้กับ นายอภิชาติ คัญทะขานักดนตรีพื้นบ้านรองเง็ง คณะอัสลีมาลา ชื่อเพลงอีตกริง พร้อมทั้งตั้งชื่อชุดการแสดงว่า “ตารีลีเล็ง” คำว่าตารี หมายถึงระบำ ลีเล็ง หมายถึงเปลวเทียนที่โชติช่วง โดยมีความหมายนัย 2 ประการ คือเปลวเทียนช่วยเผาไหม้สิ่งชั่วร้ายในตัวผู้ป่วยให้หมดไป และเมื่อผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วก็ขอให้มีชีวิตที่รุ่งเรือง สว่างไสวเหมือนกับแสงของเปลวเทียน

ตารีเตียน
ที่มา : สายฝน ฝูเส็ง

4. ตารีเตียน

ตารีเตียน เป็นการแสดงพื้นบ้านไทยมุสลิม ผลงานการสร้างสรรค์ของอาจารย์พิมพ์รัตน์ สุกุมารพันธ์ ศิลปินพื้นบ้านรองเง็ง อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี สร้างสรรค์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2520 เพื่อใช้แสดงในพิธีปิดกีฬาแห่งชาติครั้งที่ 16 ลักษณะการแสดงเป็นการร่ายรำโดยอวดลีลาการใช้เทียน ผู้แสดงถือถ้วยเทียนสองมือ อาจารย์พิมพ์รัตน์ สุกุมารพันธ์ ได้ศึกษาข้อมูลพิธีกรรมการรักษาโรคของชาวมลายู รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย จากมารดาของสามี จึงนำข้อมูลดังกล่าวมาสร้างสรรค์เป็นการแสดงชุดนี้ขึ้น แต่ปัจจุบันการแสดงชุดตารีเตียนขาดผู้สืบทอดเนื่องจากเมื่อ พ.ศ.2548 อาจารย์พิมพ์รัตน์ สุกุมารพันธ์ ป่วยด้วยโรคพาร์คินสันจึงจำทำรำได้ไม่หมดถ่ายทอดให้กับบุตรสาว อาจารย์นงพร

สัมภาษณ์ นายเซ็ง อาบู
ที่มา : ดัชนีย์ ทองแกมแก้ว

สุกumarพันธ์ ไว้เพียง 4 ท่า คือ ท่าไหว้ ท่ารำ มือเปล่า ท่านอน และท่าโชว์เทียน ผู้ที่ได้รับการ ถ่ายทอดท่ารำทั้ง 4 ท่า ต่อจากอาจารย์นภาพร สุกumarพันธ์ คืออาจารย์ทัศนียา คัญทะชา

5. กระบวนการสร้างสรรค์ระบำพื้นบ้าน ไทยมุสลิมภาคใต้ชุด ตาริลีเล็ง : ระบำเทียน
ผู้สร้างสรรค์ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ รูปแบบ องค์ประกอบ และลักษณะเด่นของ

การแสดงระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ ปรากฏว่า การแสดงพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ เป็นการแสดงที่ศิลปินพื้นบ้านรองเง็งพัฒนา ปรับปรุง และสร้างสรรค์ มาจากการแสดง รองเง็ง ลักษณะของการแสดงยังคงยึดรูปแบบ ดั้งเดิมของการแสดงรองเง็งบางส่วนเอาไว้ เช่น ใช้เพลงพื้นบ้านรองเง็งประกอบการแสดง แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองไทยมุสลิม หากใช้นัก แสดงชาย-หญิงลักษณะการแสดงยังคงสื่อ

ท่าไหว้ (ตาริเล็ง)

ท่ารำมือเปล่า (ตาริเล็ง)

ท่านอน (ตาริเล็ง)

ท่าโชว์เทียน (ตาริเล็ง)

ที่มา : ดัชนีย์ ทองแกมแก้ว

ความหมายถึงการเดินรำเกี่ยวพาราสักันระหว่างหนุ่มสาวส่วนลักษณะการแสดงที่พัฒนา ปรับปรุง และสร้างสรรค์เพิ่มเติมมาจากการแสดงรองเงิงคือ

1. ใช้เพลงพื้นบ้านรองเงิงมากกว่า 1 เพลง มาต่อกันในการแสดง 1 ชุด เช่น การแสดงชุด ตารีวามูแล ใช้เพลงพื้นบ้านรองเงิงประกอบการแสดงจำนวน 3 เพลง คือ เพลงเล็งงักังกิง จังหะอีนัง เพลงโยเกิดชาโลมา จังหะโยเกิด เป็นต้น

2. ใช้นักแสดงที่เป็นผู้หญิงล้วน ลักษณะการแสดงจะเป็นการรำอวดลีลาการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงคือเทียน ลักษณะของเทียนจะเป็นเทียนไขสีเหลืองขนาดเล็ก จำนวน 2 เล่ม นำมาใส่ถ้วยเทียนที่ทำจากดินเผาจำนวน 2 ใบ ถ้วยหนึ่งใบสำหรับเทียน 1 เล่ม

3. มีการปรับปรุงรูปแบบแถวให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

4. ลักษณะท่ารำที่เน้นลีลาการใช้มือ นำมาจากท่ารำซิดะในช่วงไหว้ครู เช่น การม้วนมือ การไหว้ครูสี่ทิศ การรำท่าเกลียวคลื่น เป็นต้น

เมื่อผู้สร้างสรรค์ได้ผลการศึกษาท่ารำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ และข้อมูลพิธีกรรมการรักษาโรคของคนมลายูโบราณแล้วจึงนำมาสร้างสรรค์ผลงานทางด้านการแสดง โดยเริ่มจากการกำหนดความคิดหลัก มีสองระดับ คือระดับเป้าหมาย เพื่อทดสอบขีดความสามารถเชิงสร้างสรรค์ของนักศึกษาที่เรียนสาขาศิลปการแสดงระดับปริญญาตรี และระดับวัตถุประสงค์ เพื่อให้ นักศึกษาสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุดใหม่ที่มีคุณภาพ มีความเป็นตัวของตัวเอง

มีสาระสะท้อนสังคมท้องถิ่น จากนั้นกำหนดขอบเขตเนื้อหาของการแสดงชุดนี้ เนื้อหาครอบคลุมการรำเทียนที่ปรากฏในพิธีกรรมรักษาโรคของชาวมลายู และตารีเดียนเป็นหลัก ใช้ผู้แสดงผู้หญิงจำนวน 8 คน ใช้เวลาแสดง 7 นาที จากนั้นกำหนดรูปแบบการแสดงเป็นการแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้นำเอกลักษณ์อันโดดเด่นของการแสดงพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้วางสรรค์ เช่น การมองมือ การย่ำเท้า การเตะเท้า การม้วนมือ การจับนิ้วกลาง การจับไม้ติด การใช้สะโพก การแต่งกาย เป็นต้น กำหนดโครงสร้างของการแสดงออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 เปิดการแสดงโดยนักแสดงเดินออกมาเป็นขบวน แสดงท่ารำที่สื่อถึงการสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่ 2 สื่อถึงการรักษาโรคที่อยู่ในพิธีกรรมโดยใช้เปลวไฟรักษาโรคตามอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายเพื่อให้เปลวไฟเผาไหม้สิ่งชั่วร้ายให้หมดไป ช่วงที่ 3 สื่อถึงการอำนวยการอวยพร ให้ผู้ที่รักษาโรคมีสุขภาพที่ดี สมบูรณ์แข็งแรง มีความรุ่งเรือง รุ่งโรจน์ เปรียบดังแสงเทียนที่สว่างไสวโชติช่วง ชัชวาล จากนั้นก็นำมาออกแบบท่ารำแต่ละช่วง โดยกำหนดให้ผู้แสดงออกท่าทาง ทิศทางการเคลื่อนไหว การจับกลุ่มให้เป็นไปตามกรอบที่กำหนดไว้ตามโครงสร้างของการแสดง ดังตัวอย่างการออกแบบท่ารำต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 การออกแบบท่ารำในขณะนี้จะสื่อถึงการสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ทำออกแบบจากการเดินขบวน

การตั้งข้อมูมออกแบบจากการใช้มือชิละ

ทำไหว้สี่ทิศ

ทำไหว้สี่ทิศ

ทำร้ายมนตร์

ทำบูชา

ที่มา : ดัชเนีย ทองแกมแก้ว

ช่วงที่ 2 การออกแบบท่ารำในชวงนี้ สื่อถึงการรักษาโรคที่อยู่ในพิธีกรรมโดยใช้เปลวไฟรักษาโรคตามอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อให้เปลวไฟเผาไหม้สิ่งชั่วร้ายให้หมดไป

ทำนั่งรักษาโรค

ทำนั่งหลังรักษา

ทำนั่งชันเข่ารักษาโรค

ทำนั่งหลังการรักษา

ทำยืนรักษาโรค

ทำนั่งหลังการรักษา

ทำนอนรักษาโรค

ทำนั่งหลังการรักษา

ที่มา : ดัชชัญญ์ ทองแกมแก้ว

ช่วงที่ 3 การออกแบบท่ารำในขณะนี้ สื่อถึงการอำนวยความสะดวกให้ผู้รักษาโรคมีสุขภาพที่ดี สมบูรณ์แข็งแรง มีความรุ่งเรือง รุ่งโรจน์ เปรียบดังแสงเทียนที่สว่างไสว โชติช่วงชัชวาล

ท่าอวยพร 1

ท่าอวยพร 2

จากนั้นออกแบบเครื่องแต่งกาย ผู้สร้างสรรค์คำนึงถึงจารีตการแต่งกายของชาวไทยมุสลิมภาคใต้เป็นหลัก เสื้อผ้าจะต้องปกปิดมิดชิด จึงออกแบบเสื้อผ้าเป็นชุดบานาง ตัดเย็บด้วยผ้าลูกไม้ นุ่งผ้าปาเต๊ะ เครื่องประดับใช้ดอกไม้ ปิ่นชมเป้ง ดอกลิลาวดี ต่างหู สร้อยคอ ดังรูป

การแต่งกาย

ที่มา : ดัชนิย์ ทองแกมแก้ว

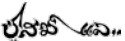
ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการออกแบบดนตรี โดยนายเซ็ง อาบูนู ให้นำมาใช้พื้นบ้านรองเง็ง ประกอบการแสดง คือ เพลงอีศก๊ริง หมายถึง เปลวเทียน บรรเลงด้วยไวโอลิน แมนโดลิน แอคคอร์ดเตียน รำมะนาใหญ่ รำมะนาเล็ก ฆ้อง แทมบูริน และมาราคัส เป็นเพลงจังหวัดฉะเชิงเทรา เพลงเดิมเป็นการบรรเลงไปตามเมโลดี้เรื่อย ๆ จนจบเพลง เมื่อนำมาออกแบบสำหรับใช้ประกอบการแสดง นายเซ็ง อาบูนู และนักดนตรีคณะ อัสลีมาลาเป็นผู้เรียบเรียง การแสดงช่วงที่ 1 นักแสดงเดินออกมาเป็นขบวน ดนตรีจะรัวเครื่องประกอบจังหวะ บรรเลงด้วยรำมะนาใหญ่ รำมะนาเล็ก ฆ้อง 2 ใบ และโหม่งมะโย่ง จนนักแสดงโพสท่าหนึ่ง จากนั้นดนตรีขึ้นทำนอง บรรเลงโดยแอคคอร์ดเตียนนำและตามด้วยไวโอลิน แมนโดลิน บรรเลงไปเรื่อย ๆ จนถึงช่วงทำการรักษาโรค เครื่องดำเนินทำนองหยุด บรรเลงด้วยเครื่องประกอบจังหวะ และมีท่อนเข้ามาเสริมอีกชั้น หลังจากรำทำการรักษาโรคเสร็จ เครื่องดำเนินทำนองบรรเลงอีกครั้งจนจบการแสดง

เมื่อโครงร่างการแสดงเสร็จทดลองนำออกแสดงจำนวน 3 ครั้ง โดยแต่ละครั้งมีการบันทึกวีดิทัศน์เพื่อนำมาให้อาจารย์ที่ปรึกษาชมปรับปรุงแก้ไข เมื่ออาจารย์ที่ปรึกษาแก้ไขเรียบร้อยแล้วต้องนำการแสดงที่เสร็จสมบูรณ์ นำเสนอให้นายเชิง อาบู ตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง และเมื่อท่านได้ชมการแสดงชุดตารีลีเล็ง ที่เสร็จสมบูรณ์แล้วท่านประทับใจมากที่สามารถสร้างสรรค์การแสดงที่อยู่ในความทรงจำ และเป็นเพียงจินตนาการของท่านให้กลายเป็นการแสดงพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ชุดตารีลีเล็งได้

บทสรุป

จะเห็นได้ว่าผู้สร้างสรรค์การแสดงชุดตารีลีเล็ง : ระบุว่าเทียน ได้ศึกษาข้อมูลภาคสนาม เอกสาร และจากปราชญ์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ พิธีกรรมการรักษาโรคของชาวมลายูโบราณ การแสดงชุดตารีเตียน เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาสู่กระบวนการออกแบบการแสดงคือ ออกแบบท่ารำ ออกแบบเสื้อผ้า ออกแบบแถว ออกแบบอุปกรณ์ประกอบการแสดง ออกแบบเพลงประกอบการแสดง จนกลายเป็นระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ชุดใหม่ขึ้น

ตารีลีเล็ง : ระบุว่าเทียน เป็นผลงานสร้างสรรค์ศิลปะนิพนธ์ของนางสาวดัชนี ทองแกมแก้ว เป็นการแสดงประเภทระบำพื้นบ้านไทยมุสลิมภาคใต้ ลักษณะการแสดงเป็นการรำรำโดยใช้เทียนเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง เนื้อหาของการแสดงเป็นการรำรำเพื่ออวยพรให้ผู้ชมมีแต่ความรุ่งเรืองดังแสงเทียน และเปลวเทียนจะช่วยเผาไหม้สิ่งไม่ดีให้ออกไป

จากผู้ชม ใช้ผู้หญิงแสดงล้วนจำนวน 8 คน แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองไทยมุสลิม ใช้เพลงอีตกริ่งซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านรองเง็งประกอบการแสดงทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่สะท้อนถึงนวัตกรรมทางด้านศิลปะการแสดงที่ผสมผสานไว้ด้วยกัน อายของท้องถิ่น ทั้งท้องถิ่นร่วมสมัย และอดีตกาล ซึ่งมีคุณค่าควรแก่การสืบทอดและสานต่อ

บรรณานุกรม

- ขุนจากรุวิเศษศึกษาร. “**สมุดบันทึกของท่านขุนจากรุวิเศษศึกษาร**”, (เอกสารไม่พิมพ์เผยแพร่). (38).
- คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2541). **ลักษณะไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- เฉลิม มากนวล (2551). “**รองเง็ง มะโย่ง ซิลละติเกฮูลู**” **ลักษณะไทย : ศิลปะการแสดงพิมพ์ครั้งที่ 2**, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- เชิง อาบู. **ศิลปินดนตรีพื้นบ้านรองเง็ง. สัมภาษณ์**, 30 พฤษภาคม 2553.
- ทัศนียา วิศพันธ์. (2550). **ระบำพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี**, ปริญญามหาบัณฑิต สาขา นาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2520). **เอกลักษณ์ไทย**, กรุงเทพฯ : สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี.
- สารสิทธิ์ นิลชัยศรี. **ศิลปินดนตรีพื้นบ้านรองเง็ง. สัมภาษณ์**, 3 มิถุนายน 2553.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ : ด้านสหวิชาการพิมพ์.
- อภิชาติ คัญทะชา. **ศิลปินดนตรีพื้นบ้านรองเง็งและสถาปนิกผู้ช่วยวิจัย. สัมภาษณ์**, 1 มิถุนายน 2553.